

doi: 10.32612/uw.2543618X.2025.pp.293-309

Przegląd Środkowo-Wschodni, 10, 2025
ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20251012

Data przesłania: 19.03.2025
Data akceptacji: 22.04.2025

Halyna Hrymashevych

Zhytomyr Ivan Franko State University
e-mail h_hrymashevych@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3225-0031

Російсько-українська війна як екстралінгвальний чинник динаміки лексичного складу української мови та появи неологізмів

Wojna rosyjsko-ukraińska jako pozajęzykowy czynnik dynamiki kompozycji leksykalnej języka ukraińskiego i pojawianie się neologizmów

W artykule zarysowano dwa główne nurty (pojawienie się neologizmów i zmiany semantyki wyrazów) w dynamice składu leksykalnego języka ukraińskiego, wywołane wojną rosyjsko-ukraińską jako czynnikiem pozajęzykowym, istniejące dziś w leksykologii ukraińskiej i znajdujące odzwierciedlenie w twórczości współczesnych ukraińskich lingwistów. Uwaga skupia się na pierwszym z nich, w kontekście którego zarejestrowano ponad 500 pozycji (wśród nich są neologizmy, neosemantyzmy, kombinacje słów, frazeologia), wśród których przeanalizowano nowe neologizmy czasowników i rzeczowników, rejestrowane przez autora w sieciach społecznościowych i środkach masowego przekazu, a także prezentowane w współczesne publikacje leksykograficzne.

Wskaźnikiem dynamiki składu leksykalnego języka ukraińskiego jest obecność czasowników nowatorskich, które wykazują największy potencjał funkcjonowania, odtwarzania ruchu, akcji, ofensywności, efektywności, wykazując w większości zakończone działaniem, wyrażone za pomocą specyficznych (od- (from-), for-) i obce (de-, des-) przedrostki jako formanty ich tworzenia. Neoleksemy-rzeczowniki stosowane są głównie w celu określenia osób, rzeczywistości, procesów związanych z wojną, reprezentują jednostki leksykalne powstałe w wyniku sufiksacji, uniwerbacji, zestawienia, kompozycji,

fuzji, ukazywania szeregów synonimicznych. Motywacją badanych neologizmów są przede wszystkim antroponimy (głównie nazwiska, rzadziej – imiona), toponimy lub skróty. Jednocześnie zwrócono uwagę na sposób graficzny tworzenia żetonów z literą „Z”, tworzących negatywny wizerunek okupanta i wszystkiego, co z nim związane. Neologizmy okresu rosyjsko-ukraińskiego, jako odzwierciedlenie dynamiki systemu leksykalnego języka ukraińskiego, w większości nie mają autorstwa, choć z czasem stają się aktywnie używanymi elementami mowy Ukraińców, gdyż oznaczają aktualne zjawiska, wydarzenia, przedmioty i osoby.

Słowa kluczowe: system leksykalny, dynamika leksykalna, wojna rosyjsko-ukraińska, neologizmy okresu wojny, czasowniki neologizmu, rzeczowniki neologizmu

Лексична система будь-якої мови, зокрема й української, найбільш чутливо реагує на події, які відбуваються у світі загалом та в Україні, адже саме позамовні фактори здійснюють вплив на словниковий склад мови. Динамічні зміни в українській лексиці, зумовлені російсько-українською війною, демонструють, з одного боку, ідеї сили та незламності українського духу, національну слово- та мовотворчість, відтворюють менталітет українців і мовно-культурні особливості їхнього мислення, а з іншого – засвідчують функціонування двох основних актуальних тенденцій: 1) поява неолексем; 2) зміна семантики слів.

Проблема динаміки лексичної норми та лексику українців – одна з актуальних в українському мовознавстві, тому впродовж останніх років привертає неабияку увагу лінгвістів (Катерини Городенської, Євгенії Карпіловської, Ніни Клименко, Жанни Колоїз, Олександра Стишова, Наталії Стратулат, Любові Струганенця та ін.). Водночас екстралінгвальні чинники, передовсім такий, як російсько-українська війна, зумовлюють насамперед появу низки нових слів, які відображають ці події, актуалізують їх, свідчать про активність і неординарність українського словотворення. На нашу думку, саме поява низки неологізмів, пов'язаних із сучасними воєнними подіями, – основна тенденція, яка діє сьогодні в українській лексикології, тому в запропонованій розвідці й зосередимо увагу саме на ній.

Зазначимо, що неолексеми періоду російсько-української війни наразі досить часто стають предметом наукового зацікавлення мовознавців, у працях яких порушено різноаспектні проблеми функціонування неологізмів. Такі лексичні одиниці сьогодні досліджують Марія Бойко, Надія Бойко, Ірина Вітюк, Ганна Вусик, Тетяна Горохова, Юрій Грицевич, Світлана Гриценко, Віктор Данилюк, Ольга Деркачова, Юрій Жак, Андріана Жан, Валентина Заскалета, Інна Козинець, Жанна Колоїз, Ольга Комарова, Наталія Лебідь, Вікторія Ліпіч, Неля Павлик, Наталія Романюк, Наталія Щербій та ін.

Динаміці лексичного складу української мови у воєнний період 2022–2023 років присвячено дослідження Тетяни Горохової та Надії Бойко, які зробили висновок про те, що повномасштабна війна росії проти України викликала помітні зрушення лексичного складу та зумовила появу неолексем. Крім того, авторки розглянули нові лексеми воєнного періоду 2022–2023 років; найекспресивнішими, пов'язаними з тематикою сучасної війни, виявилися ті, що характеризують й описують ворога¹. Водночас цілком закономірно, що новотвори стали своєрідним мовним маркером російсько-української війни, адже в них, як слушно зауважує Світлана Гриценко, акумульовано весь спектр емоцій українського народу [...], бо мова сьогодні актуалізувала одну з провідних своїх функцій – стала ідентифікатором національної належності, маркером, що визначає „свого” і „чужого” в російсько-українській війні².

Російсько-українська війна зумовила процеси неологізації в українському воєнному дискурсі, які досліджує Вікторія Ліпіч, вивчає їхні типи та джерела формування, передовсім зазначаючи, що з початком російської збройної агресії проти України задля по-

¹ Т. Горохова, М. Бойко, *Динаміка лексичного складу української мови у воєнний період 2022–2023 років*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46953/1/T_Horokhova_M_Boiko_ARHN_67_FUFKM.pdf [дата доступу: 10 грудня 2024].

² С.П. Гриценко, *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*. „Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика” 2022, вип. 2 (32), с. 9–13.

значення нових реалій з'явилися слова, які яскраво характеризують дійсність воєнного часу, передають внутрішній стан і ставлення членів суспільства до війни та актуальних подій³.

Зауважимо, що за період російсько-української війни й українська лексикографія поповнилася низкою словників, у яких представлено мілітарну лексику, із-поміж якої й та, яка демонструє динаміку лексичної системи⁴, що закономірно зумовило посилення зацікавленості означеною проблемою як на матеріалі словників, так і сучасних українськомовних ЗМІ та інтернет-ресурсів, а також художнього дискурсу. У контексті нашого дослідження варто відзначити напрацювання в означеній царині Юрія Грицевича (*Неолексеми періоду російсько-української війни*⁵), Ганни Вусик і Нелі Павлик (*Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*⁶), Ірини Вітюк та Світлани Кухарьонук (*Неологізми російсько-української війни*⁷); Андріани Зан (*Неологізми як соціолінгвістичні рефлексії російсько-української війни: концепту-*

³ В.М. Ліпич, *Процеси неологізації в українському воєнному дискурсі*. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51665/1/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-13-15.04.23.pdf#page=418> [дата доступу: 28 грудня 2024].

⁴ *АрміяInform* представляє словник неологізмів української мови. <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoji-movy/>; *Жаргон та неологізми. Як війна збагатила словниковий запас українців*. <https://www.rbc.ua/rus/news/zhargon-ta-neologizmi-k-viyna-zbagatila-slovnkoviy-1676393294.html&novi-slova-ta-zvoroty-shcho-vviishly-v-uzhytok-z-pochatkom-viiny-73926.html>. [дата доступу: 11 грудня 2024].

⁵ Ю. Грицевич, *Неолексеми періоду російсько-української війни*. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21543/1/ilovepdf_merged-5.pdf [дата доступу: 15 листопада 2024].

⁶ Г.Л. Вусик, Н.В. Павлик, *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*. http://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_1/9.pdf [дата доступу: 11 грудня 2024].

⁷ І. Вітюк, С. Кухарьонук, *Неологізми російсько-української війни*. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/158.pdf> [дата доступу: 14 листопада 2024].

альні підходи до класифікації⁸), Анни Гладченко та Ольги Комарової (*Неологізація лексики у період російсько-української війни*⁹), Інни Козинець (*Відображення війни у мові крізь призму неологізмів*¹⁰), Наталії Романюк та Наталії Лебідь (*Мовні новації в медіа Запоріжжя періоду російської агресії*¹¹), Галини Сюті (*Мовна реальність періоду війни: актуальні тексти і словник*¹²), за словами якої реальність повномасштабної війни [...] народила кардинально відмінну від мирної мовну реальність – наповнену принципово новими текстами, одиницями, іменами персоналій і назвами реалій, прецедентними феноменами¹³ та ін. Як видно з наведеного вище, сучасні мовознавці відреагували на воєнні події низкою напрацювань, у яких передовсім описано та систематизовано інноваційні процеси в лексичній системі української мови безпосередньо в період російсько-української війни, акцентовано на словотвірній та семантичній деривації нових лексичних елементів, їхній мотивації та особливостях функціонування.

Сучасні неологізми, витворення яких якраз і зумовлено воєнними подіями, постійно входять до лексику українців, які є ак-

⁸ А. Зан, *Неологізми як соціолінгвістичні рефлексії російсько-української війни: концептуальні підходи до класифікації*. <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55464/1/> [дата доступу: 20 грудня 2024].

⁹ А.М. Гладченко, О. С. Комарова, *Неологізація лексики у період російсько-української війни*. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/part_1/2.pdf [дата доступу: 21 грудня 2024].

¹⁰ І. Козинець, *Відображення війни у мові крізь призму неологізмів*. http://aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/61-2_2023.pdf#page=135 [дата доступу: 20 грудня 2024].

¹¹ Н. Романюк, Н. Лебідь, *Мовні новації в медіа Запоріжжя періоду російської агресії*. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29841/1/36_Romanyk_Lebid.pdf [дата доступу: 26 грудня 2024].

¹² Г.М. Сютя, *Мовна реальність періоду війни: актуальні тексти і словник*. „Актуальні проблеми міжкультурної комунікації: зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, 06 квітня 2022 року, Луцький національний технічний університет” 2022, с. 82–86.

¹³ Ibidem.

тивними користувачами соцмереж, засобів масової комунікації, читачами поетичних і прозових текстів про війну, адже саме в них найперше з'являються нові слова, які належать до різних частин мови, поповнюючи, таким чином, склад лексико-граматичних класів слів української мови.

Як засвідчила фіксація низки нових лексем (загалом відзначено понад 500 одиниць, серед яких – неологізми, неосемантизми, словосполучення, фразеологізми) у досліджуваних соцмережах та засобах масової комунікації, найвищу частотність функціонування демонструють дієслова, другу позицію посідають іменники. Наші спостереження в основному підтверджують узагальнення Людмили Гмирі та Валентини Заскалети (*Морфологічні та дериваційні особливості неологізмів воєнного часу*), які досліджують особливості неологізмів воєнного часу на матеріалі медійних текстів, проте, що з-поміж неологізмів, які з'явилися в українській мові під час російсько-української війни, найчастотнішими є дієслова, друге місце посідають неофразеологізми, а третє – іменники¹⁴.

Найбільший потенціал новизни виявляють дієслова-новотвори, оскільки саме за їхньою допомогою вдається відтворити рух, дію, наступальність, результативність тощо, тому дієслова становлять значну частину неолексем, які функціонують із префіксами, котрі утворюють доконаний вид дієслова, що свідчить про завершену дію. Такі дієслова-неологізми найчастіше передають дії, які виконують наші захисники. Продуктивними для утворення таких неолексем є префікси **від-** (варіант **од-**): *відхаймарсити* – нищити російських окупантів за допомогою хаймарсів; *одбайрактарити*, *одчорнобайти*, *одперенити*, *одкіянити*, *одкатюжити*, *відсалопетити*, *одЗСУшити* – побити, знищити; *від'явелити* – знищити певним способом техніку противника; *відвухсотити* – відправити ра-

¹⁴ Л. Гмиря, В. Заскалета, *Морфологічні та дериваційні особливості неологізмів воєнного часу*. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5280/22.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [дата доступу: 21 грудня 2024].

шистських загарбників на той світ; *відбандерити* – вбити окупанта та ін.; **за-**: *заджевелінити* (*заджевелинити*) – знищити окупантів за допомогою джевеліна; *забайрактарити*, *застінгерити*, *захаймарсити*, *заенлоїти* – спалити ворожу техніку за використання відомих літальних апаратів; *задвохсотити*, *затрьохсотити* – убити, поранити ворога; *заЗеСуУшити* – розправитися із ворогом; *загарпунити* – знищити російські військові кораблі; *замогилими* – ліквідувати та ін.; **на-**: *наволонтерити* – дістати за будь-яких обставин та ін.; префікси іншомовного походження **де-**: *дестабілізувати* – позбавити (окупантів) успіхів на полі бою; *декомунізувати* – знести пам'ятники лєніну, спалити російську літературу; *дерусифікувати* – позбавити залишків російської культури когось (щось) та ін.; **дез-**: *дезактивувати* – позбавитися окупантів або порушити їхні плани та ін.

Водночас дієслова-неологізми недоконаного виду функціонують переважно для передавання дій ворогів (*кадири́ти* – вдавати з себе того, ким ти не є; *моги́лити* – русифікувати Україну) чи представників певних організацій (*ООНи́ти* – бути в стані постійного занепокоєння), або негативних процесів, пов'язаних і з нашими громадянами, які намагаються уникнути участі у війні (*мамкувати* – уникати відповідальності), або на позначення позитивної дії з боку українців: *мінусувати* – ліквідувати ворога; *донатити* – жертвувати кошти.

Людмила Гмиря та Валентина Заскалета зазначають, що неологізми, представлені іменниками, не мають такого потужного потенціалу новизни, як дієслова¹⁵, хоча, як свідчить зафіксований матеріал, події російсько-української війни зумовили появу низки неолексем-іменників, які номінують явища, події, осіб сучасної війни: *літакопад* – систематичне збивання російських літаків; *чмоня* – слово на позначення недолугості та поганого вигляду військових росії; *дебахну́лько* – людина, яка діє недоречно та робить

¹⁵ Ibidem.

шкоду для оточення; *тероборона* – військові об’єднання, спеціального призначення, які функціонують для боротьби з ворогом у час війни, зокрема із ДРГ; *рашизм* – російський різновид нацизму; *терраша* – російська федерація як держава-терорист; *бавовнятко* – вибухи, обстріли; *мобіки* – росіяни, яких мобілізували чи намагаються мобілізувати; *недореспубліка* – тимчасово окупована територія України; *могилізація* – позбавлене будь-якого сенсу знищення чоловічого населення країни-агресора та ін.

Частина іменників-неологізмів утворена за допомогою префікса *де-*: *деукраїнізація* *денацифікація*, *дебандеризація* – елемент російського бойового наративу, спрямованого на виправдання воєнного вторгнення в Україну, щоб нібито врятувати українців від фантомних (вигаданих) „нацистів”, „бандерівців”, які начебто знушаються з людей; *демілітаризація* – елемент російського бойового наративу, спрямованого на виправдання воєнного вторгнення в Україну з метою захисту від нібито здійснюваної НАТО мілітаризації України.

У період російсько-української війни з’явилися іменники-універбати (*гуманітарка* (гуманітарна допомога), *волонтерка* (волонтерська допомога), іменики-контаміанти (*путіночет*, *путлер*, *Кімолаїв* – мем, присвячений мерові міста Миколаїв на прізвище Кім, який став відомим завдяки своєму патріотичному відеоблогу, де пояснював поточні події)), юкстапозити: *інтернет-війська* – громадяни України, які намагаються донести інформацію про воєнні злочини росії в соціальних мережах, блокують неприйнятний контент тощо; *TikTok-війська*, *тікток-війська* – кадірівські війська, які викладають багато фейкових відео та світлин, які в реальному житті бояться йти в бій; *кіберкозаки*, *кіберпартизани* – фахівці, діяльність яких спрямована на нейтралізацію окупанта в кіберпросторі; *кібервійна* – хакерські атаки; *путлернет* – російський інтернет; *є-могила* – українська державна програма зі знищення окупантів; композити: *свинособаки* – російські солдати; *бандеромобіль* – термін на позначення українського броньованого автомобіля, який вигадали і створили активісти на сході України, *бандеросмузі*

– назва запальної гранати «коктейль Молотова»; неологізми, утворені способом зрощення (часто зі збереженням російської вимови: *аналоговнєт* – щось, вигадане на росії (зазначене утворення стало базою для дієслова *аналоговнєтити* – користуватися зброєю, вигаданою в росії); *потєрьнєт* – брехливе твердження росіян про відсутність їхніх утрат; *іхтамнєт* – брехливе твердження росіян про відсутність російського війська в Україні (пор.: *іхтамнєтити* – знищувати ворогів, видаляти те, чого не повинно бути); *адіннарот* (*один народ*), які, на думку Світлани Гриценко, виражають глузування з російського наративу, що виправдовує знищення України як держави¹⁶; *Бонєвтік*, *Кращєбвтік* – Президент України Володимир Зеленський; *Бульбафюрєр*, *бульбозавр* – самопроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко; *путлерок* – Орбан; *затридні*, *двітринєділі* – терміни на позначення ймовірного закінчення війни; *тристаграм* – альтернатива російської соцмережі „Інстаграм”.

Особливість функціонування неологізмів періоду російсько-української війни – наявність синонімів, що утворюють синонімічні ряди, в основі яких здебільшого іменники, рідше – словосполучення: *орклєнд*, *оркостан*, *мордор*, *московія*, *єрефія*, *расєя*, *раша*, *рашка* (росія); *орки*, *орконаселєння*, *московити*, *ординці*, *рашисти*, *мордоряни*, *русофашисти*, *русня*, *рюзкі*, *рузкі*, *чмоні*, *ватники*, *ваньки*, *свинособаки*, *русо-нацисто*, *путлерюгенд*, *бидлостанівці*, *бидломаса*, *пушкіністи*, *путлерівці*, *ваньки*, *москальнота*, *путіноїди*, *z-окупанти* (росіяни); *путлер*, *путіночєт*, *лаптенфюрєр*, *ліліпутін*, *курдупєль*, *маніак*, *кадєбістський хробак*, *рашистський фюрєр*, *гєбіст-рашист*, *хапутін*, *капутін*, *пітерський гонник*, *дирєктор бюрє ритуальних послуг*, *старий кабай*, *дід кабай*, *бліда міль*, *ботоксний дід* (путін).

Водночас синонімічні ряди утворюють і дієслова: *мінусувати*, *відмінусувати*, *мінуснути*, *відкобзонити*, *(за)двохсотити* – убити (лише про росіян); *заджавєлінити*, *забайрактарити*, *заєнлоїти*,

¹⁶ С.П. Гриценко, *Мовні інновації...*, *op. cit.*, с. 12.

застінгерити – спалити ворожу техніку з використанням відповідних різновидів зброї. Представлені неологізми з іронічним відтінком – засіб транслювання негативного ставлення до окупантів.

У період російсько-української війни з'явилися графічні (через використання літери *Z*) способи творення нової лексики: *Z-окупанти* – вказівка на літеру «*Z*», яка стала символом нацизму та уособленням влади Гітлера, починаючи із періоду Другої світової війни; *Заблуди* – війська росії, які прийшли на нашу територію із загарбницькою метою, проте, не знаючи території, заблукали у наших лісах; *Z-трофей* – украдене окупантами на українській землі; *deZertiри* – окупанти, які не захотіли воювати проти української армії та втекли; *Звірюки* – указівка на звірства окупантів (термін утворився після фіксування фактів геноциду українського народу в Ірпінні та в Бучі); *Засранці, головоріZи, мерZотники* – указівка на відсутність моральної складової в образі окупантів рф; *Заблуди* – війська росії, які прийшли на нашу територію із загарбницькою метою, *держЗрадник*. Як зауважують Наталія Романюк та Наталія Лебідь, велику літеру *Z* застосовують, щоб посилити негативну конотацію слова¹⁷. Натомість Ганна Вусик і Неля Павлик убачають у такій графіці латинізацію українського правопису¹⁸. Водночас автори-укладачі лексикографічної праці *Термінологічний словник російсько-української війни* фіксують лексему-мем у різних фонетичних варіантах *zaporebrik, запорєбрик, запорєбрик*, яка, на їхню думку, є мемом, що позначає територію росії. [...] Перша латинська літера означає протест проти вторгнення російських військ в Україну, оскільки на військовій техніці було нанесено маркування *Z*, що означало „Захід” і стало символом російсько-української війни та аналогом свастики¹⁹.

¹⁷ Н. Романюк, Н. Лебідь, *Мовні новації...*, *op. cit.*, с. 123.

¹⁸ Г.Л. Вусик, Н.В. Павлик, *Неологізми як мовне...*, *op. cit.*, с. 57.

¹⁹ В.О. Васютинський, П.П. Горностай, І.Г. Губеладзе, Л.А. Найдьонова, М.М. Слюсаревський, С.Л. Чуніхіна, *Термінологічний словник російсько-української війни* / за ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. С.Л. Чуніхіна, Київ 2022.

Значна кількість нових слів, які виникли в період російсько-української війни, мотивована онімами, зокрема антропонімами, переважно прізвищами. Зауважимо, що новотвори вказаного періоду, похідні від власних назв, у контексті загальної порушеної проблеми досліджували Світлана Гриценко, Ганна Вусик та Неля Павлик, Інна Козинець та ін. Анна Гладченко та Ольга Комарова, розглядають новотвори, які похідні від власних імен осіб, що стали символами війни, уособленням певної поведінки; крім того, дослідниці констатують, що для неологізмів періоду війни властивим є емоційне забарвлення, часто іронічне або саркастичне, високий ступінь емоційності²⁰.

Аналізований матеріал насамперед дає підстави для виокремлення неологізмів-дієслів, мотивованих антропонімами (здебільшого прізвищами) відомих громадських та політичних діячів, як українців (*залужнити* – вирішувати проблеми (Валерій Залужний), *заарестовити* – заспокоїти когось; *кімити* – зберігати оптимізм навіть у скрутні та важкі часи (Віталій Кім); *відбандерити* – убити (лише про росіян) (Стапан Бандера); *притУлити* – жертвувати кошти (Сергій Притула); *подолякати* – перекладати відповідальність за свої помилки на когось (Михайло Подоляк); *порошени-тись* – блукати світом в якості політичного трупа і щодня робити фоточки з гуманітаркою (Петро Порошенко); *верещати* – перебивати співрозмовника (Ірина Верещук); *арестовити* – цинічно заспокоювати слухачів, ігноруючи небезпечність ситуації (Олексій Арестович)), так і представників інших країн: *дудати* – швидко виконувати обіцянки (Анджей Дуда), *байденкувати* – брати участь у довгих та беззмістовних дискусіях (обговореннях) ні про що (Джо Байден); *шольцнути* – удаватися до хитрощів, маючи намір догодити обом сторонам військового конфлікту; *шольцити* – удаватися до хитрощів, не виконувати обіцянок (Олаф Шольц); *макронити*, *промакронити* – робити вигляд стурбованості, проте поводити себе

²⁰ А.М. Гладченко, О.С. Комарова, *Неологізація лексики...*, *op. cit.*, с. 12.

нерішуче та бездіяльно (Емманюель Макрон); *меркелювати* – діяти, виходячи суто із своїх інтересів (Ангела Меркель); *пошойгуїти*, *шойгувати* – переконувати всіх, що „йде за планом”; вдавати, що все добре й під контролем, хоч насправді це не так (Сергій Шойгу); *відкобзонити* – вбити (лише про росіян) (Йосип Кобзон); *кадирити* – видавати себе за того, ким ти не є насправді, приписувати собі здобутки інших (Рамзан Кадіров); *орбанутися* – утратити здоровий глузд (Віктор Орбан).

Крім того, відзначаємо дієслівні утворення від назв військової зброї („*Джавелін*” – протитанковий ракетний комплекс; „*Байрактар*” – бойовий БПЛА), в основі найменування якої також лежать оніми: *заджевелінити* – знищити окупантів за допомогою джевеліна; *забайрактарити* – спалити ворожої техніку за використання відомих літальних апаратів (байрактарів).

Водночас із-поміж відантропонічних виокремлюємо іменники загальні назви: *арестовлення* – заспокійливе повідомлення; *байденотерапія* – переконання та схиляння опонентів у свій бік; *путінферштеєр* – той, хто може зрозуміти безглуздість вчинків путіна або ж зрозуміти та виправдати його „політику”; *бандеромобілі* – автомобілі ЗСУ, які наша армія використовує для ведення бою, мають підвищену прохідність та великокаліберне озброєння й оснащення; *ироди* – один з евфемізмів на позначення військових російської армії; *байденування* – тривала, але безрезультатна балачка. Лише один неологізм мотивований іменем: *ваньки* – російські солдати.

Отже, в основі відонімних неологізмів – прізвища відомих українських та закордонних політиків із яскраво вираженою здебільшого негативною, рідше – позитивною конотацією з огляду на ставлення українців до зазначених персон у період російсько-української війни, які, з одного боку, допомагають Україні, а з іншого – шкодять, що й відображено в неологізмах-дієсловах та неологізмах-іменниках. Наші спостереження корелюють із думками інших лінгвістів, зокрема Інни Козинець, яка, досліджуючи відображення

війни в мові крізь призму неологізмів, констатує, що більша частина походить від вітчизняних та іноземних назв, зокрема відомих прізвищ політичних діячів та їхніх характерних ознак²¹, і Світлани Гриценко, яка зазначає, що мотиватором творення нових слів часто є прізвища визначних політичних діячів чи відомих публічних фігур, їхні домінантні ознаки та риси, герої творів, український топонімікон, запозичення й ін.²², що підтверджує загальну картину функціонування неолексем, мотивованих онімами.

Спорадично відзначаємо неологізми, утворені від аббревіатур: *ООНити* – бути в стані постійного занепокоєння; *одЗСУшити* – побити, знищити; *відВСУшити* – розплата окупантам від ЗСУ; *зсуїст*, *зсуїстка* – українці, які неспростовно вірять у перемогу української армії.

У засобах масової комунікації функціують і неологізми, мотивовані топонімами: *українити* – дати жорстку відповідь на невинуваті дії; *ерефія*, *расея*, *рашка* – росія; *московити*, *рашисти*, *русня* – іронічні назви населення росії; *відбородянити*, *відірпінити*, *відкіянити*, *відкатюжити*, *відсалопетити*, *відбучити* – дати окупантам гідну відсіч як помста українських військових за жорстокість загарбників у Києві, Ірпені, Бучі, Катюжанці та ін.; *відірпінити* – звільнити Ірпінь; *джанкоїтися* – вибухати в Джанкої; *наГостомеляти* – помститися ворогам за Гостомель; *перегостомелити* – боротися, знищувати ворога; *відчорнобаїти* – знищити окупантів за принципом Чорнобаївки.

Як видно з наведеного вище, переважна більшість відонімних неологізмів – дієслова та іменники, мотивовані прізвищами відомих політичних і громадських діячів, функціонують із позитивним (якщо стосуються воїнів ЗСУ чи українців-патріотів) і негативним (якщо стосуються ворогів чи тих, хто не хоче допомогти Україні) значенням.

²¹ І. Козинець, *Відображення війни ...*, op. cit., с. 135.

²² С.П. Гриценко, *Мовні інновації...*, op. cit., с. 13.

Отже, аналіз динамічних змін у лексичній системі української мови пов'язуємо з відповідними реаліями воєнних подій та впливом екстралінгвальних факторів на динаміку словникового складу мови, що свідчить про зв'язок неології із суспільно-політичними процесами та воєнним часом. Неологізми періоду російсько-української війни здебільшого не мають авторства, хоча з часом стають активно вживаними елементами, оскільки позначають актуальні явища, події, предмети тощо. Неологізми періоду російсько-української війни сьогодні привертають увагу багатьох мовознавців, які вивчають ці лексичні одиниці в контексті динамічних змін лексичної системи української мови, зумовленими позамовними чинниками. Із-поміж аналізованих лексем-неологізмів за частиномовною належністю, що цілком закономірно, переважають дієслова, адже саме за їхньою допомогою вдається відтворити рух, дію, наступальність, результативність тощо, тому такі слова становлять значну частину неологізмів, які досить часто утворені за допомогою префіксів **від-** (**од-**), **за-**, **на-**, **де-**, **dez-**, утворюючи доконаний вид дієслова, що свідчить про завершену дію, яку виконують переважно наші захисники. Хоча неологізми-іменники, які посідають другу позицію за частотою вживання, не володіють таким потужним потенціалом новизни, як дієслова, усе ж дають змогу назвати нові предмети, явища, факти, осіб, утворюючись суфіксальним, префіксальним способами, осново- та словоскладанням, способом універбації, контамінації, зрощення. У період російсько-української війни з'явилося багато новотворів (в основному іменників і дієслів) від прізвищ відомих людей, переважно політичних і громадських діячів інших країн чи українців, які чітко виражають опозицію свій / чужий, за Україну / проти України тощо, набуваючи відповідної конотації.

Наші висновки в дослідженні впливу екстралінгвальних чинників (зокрема російсько-української війни) на динаміку словникового складу мови зокрема та лексичної системи загалом підтверджують, що саме лексико-семантична система найбільш активно реагує на

нові реалії, явища, зміни та відображає їх, і суголосні з узагальненнями інших науковців про зв'язок неології із суспільно-політичними процесами, на чому акцентують Ганна Вусик та Неля Павлик²³.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні процесів неосемантизації лексем, пов'язаних із подіями російсько-української війни.

Bibliografia

- Armija inform predstavljaє slovník neolohizmiv ukrajínškojji movy* [Армія Inform представляє словник неологізмів української мови]. <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovník-neologizmiv-ukrayinskojji-movy/>, дата доступу: 11.12.2024].
- Hladchenko A.M., Komarova O.S., *Neolohizacija leksyky u periodrosijsko-ukrajínškojji vijny* [Гладченко А.М., Комарова О.С., *Неологізація лексики у період російськоукраїнської війни*]. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/part_1/2.pdf, [дата доступу: 21.12.2024].
- Hmyria L., Zaskaleta V., *Morfologichni ta deryvacijni osoblyvosti neolohizmiv wojennoho chasu* [Гмиря Л., Заскалета В., *Морфологічні та дериваційні особливості неологізмів воєнного часу*]. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5280/22.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [дата доступу: 02.12.2024].
- Horokhova T., Bojko M., *Dynamika leksychnoho skladu ukrajínškojji movy u wojennuj period 2022–2023 rokiv* [Горохова Т., Бойко М., *Динаміка лексичного складу української мови у воєнний період 2022–2023 років*]. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46953/1/T_Horokhova_M_Boiko_APHN_67_FUFKM.pdf [дата доступу: 10 грудня 2024].
- Hrycenko S.P., *Movni innovaciji rosijško-ukrajínškojji vijny 2022 roku*, „Visnyk Kiivského nacionalnoho universytetu Imeni Tarasa Schevchenka. Serija: Literaturoznastvo. Movoznavstvo. Folklorystyka” 2022, nr 2 (32), s. 9–13 [Гриценко С. П., *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*, „Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика” 2022, вип. 2 (32), с. 9–13].
- Hrycevych J., *Neoleksemy periodu rosijško-ukrajínškojji vijny* [Грицевич Ю., *Неолексеми періоду російсько-української війни*], https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21543/1/ilovepdf_merged-5.pdf, дата доступу: 15.11.2024.

²³ Г.Л. Вусик, Н.В. Павлик, *Неологізми як мовне...*, op. cit., с. 57.

- Kozyneć I., *Vidobrazhennia vijny u movi križ pryzmu neolohizmiv* [Козинець І., *Відоображення війни у мові крізь призму неологізмів*, http://aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/61-2_2023.pdf#page=135, дата доступу: 20 грудня 2024].
- Lipich V.M., *Procesy neolohizaciji v ukrajinskomu vojennomu dyskursi* [Ліпич В.М., *Процеси неологізації в українському воєнному дискурсі*, <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51665/1/SCIENCE-AND-TECHNOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-13-15.04.23.pdf#page=418>, дата доступу: 28 грудня 2024].
- Novi slova ta zvoroty, szczo vviyshly v uzhytok z pochatkom vijny* [Нові слова та звороти, що ввійшли в ужиток з початком війни, <https://vseosvita.ua/news/novi-slova-ta-zvoroty-shcho-vviishly-v-uzhytok-z-pochatkom-viiny-73926.html>, дата доступу: 11.12.2024]
- Romaniuk N., Lebid' N., *Movni novaciji v media Zaporizhzhia periodu rosijjskoji ah-resiji* [Романюк Н., Лебідь Н., *Мовні новації в медіа Запоріжжя періоду російської агресії*, http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29841/1/36_Romanuk_Lebid.pdf, дата доступу: 26.12.2024].
- Siuta H.M., *Movna realnist' periodu vijny: aktualniteksty i slovnyk*, [v:] *Aktualni problemy mizhkulturnoji komunikaciji: zb. materialiv I Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji, 06 kvitnia 2022 roku, Lučkyj nacionalnyj tekhnichnyj universytet*, Lučk 2022, s. 82–86 [Сюта Г.М., *Мовна реальність періоду війни: актуальні тексти і словник*, [в:] *Актуальні проблеми міжкультурної комунікації: зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, 06 квітня 2022 року, Луцький національний технічний університет*, Луцьк 2022, с. 82-86].
- Vasiutynskij V.O., Hornostaj P.P., Hubeladze I.H., Najdionova L.A., Slusarevskij M.M., Chunikhina S.L., *Terminolohichnyj slovnyk rosijjsko-ukrajinskoi vijny / za red. M.M. Slusarevskoho; uporiad. S.L. Chunikhina*, Київ 2022 [Васютинський В.О., Горностай П.П., Губеладзе І.Г., Найдьонова Л.А., Слюсаревський М.М., Чуніхіна С.Л., *Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. С.Л. Чуніхіна*, Київ 2022].
- Vitiuk I., Kukharionok S., *Neolohizmu rosijjsko-ukrajinskoi vijny* [Вітюк І., Кухарьонок С., *Неологізми російсько-української війни*, <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/158.pdf>, дата доступу: 14.11.2024].
- Vusyk H.L., Pavlyk N.V., *Neolohizmu jak movne vidobrazhennia rosijjsko-ukrajinskoi vijny 2022 roku* [Вусик Г.Л., Павлик Н.В., *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, http://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_1/9.pdf, дата доступу: 11.12.2024].
- Zan Andriana, *Neolohizmu jak sociolinhvisticzni refleksiji rosijjsko-ukrajinskoi vijny: konseptualni pidchody do klasyfikaciji* [Зан Андріана, *Неологізми як соціолінгвістичні рефлексії російсько-української війни: концепту-*

альні підходи до класифікації, <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55464/1/>, дата доступу: 20.12.2024].

Zharhon ta neologizmy. Jak vijna zbahatyta slovnykovyj zapas ukrajinciv [Жаргон та неологізми. Як війна збагатила словниковий запас українців, <https://www.rbc.ua/rus/news/zhargon-ta-neologizmi-k-viyna-zbahatila-slovnikovi-1676393294>, дата доступу: 11.12.2024].

The russian-ukrainian war as an extralingual factor in the dynamics of the lexical composition of the ukrainian language and the appearance of neologisms

The article outlines two main trends (the emergence of neologisms and changes in the semantics of words) in the dynamics of the lexical composition of the Ukrainian language, caused by the Russian-Ukrainian war as an extralingual factor, which exist today in Ukrainian lexicology and are reflected in the works of modern Ukrainian linguists. Attention is focused on the first of them, in the context of which more than 500 units (among them are neologism, neosemantyzmy, word combinations, phraseology) are recorded, among which neologisms-verbs and neologisms-nouns, recorded by the author in social networks and mass media, and also presented in modern lexicographic publications, are analyzed.

An indicator of the dynamics of the lexical composition of the Ukrainian language is the presence of neologisms-verbs, which reveal the greatest potential for functioning, reproducing movement, action, offensiveness, effectiveness, demonstrating mostly completed action, expressed using specific (from- (from-), za-, na-) and foreign language (de-, des-) prefixes as formants for their formation. Neolexemes-nouns are presented mostly to denote persons, realities, processes related to the war, represent lexical units formed as a result of suffixation, univerbation, juxtaposition, composition, fusion, demonstrate synonymous rows. The studied neologisms are mostly motivated by anthroponyms (mainly surnames, less often-names), toponyms or abbreviations. At the same time, graphic means of neologisms with the letter „Z” are noted to form a negative image of the occupier and everything connected with it. Neologisms of the Russian-Ukrainian period as a reflection of the dynamics of the lexical system of the Ukrainian language mostly have no authorship, although over time they become actively used elements in the speech of Ukrainians, since they denote phenomena, events, objects, and persons that are relevant today.

Keywords: lexical system, lexical dynamics, Russian-Ukrainian war, neologisms of the war period, verb-neologisms, noun-neologism